

Małżeństwa pozorne w polskim prawie rodzinnym i migracyjnym na tle standardów europejskich i unijnych

Ewa Kamarad

Adiunkt w Instytucie Studiów Europejskich Uniwersytet Jagielloński,
<https://orcid.org/0000-0002-2043-1698>; e-mail: ewa.kamarad@uj.edu.pl

Wstęp

Zjawisko zawierania małżeństw w celu osiągnięcia korzyści, takich jak uzyskanie prawa pobytu lub obywatelstwa, stanowi istotny i narastający problem w stosowaniu prawa migracyjnego w Europie. Może ono dotyczyć relacji między cudzoziemcami a obywatelami danego państwa, cudzoziemcami posiadającymi ustabilizowany status (w szczególności bezterminowe prawo pobytu), jak również obywatelami Unii Europejskiej korzystającymi ze swobody przemieszczania się i zamieszkiwania w innym państwie członkowskim. Ryzyko instrumentalnego wykorzystywania instytucji małżeństwa rośnie wprost proporcjonalnie do atrakcyjności danego państwa jako miejsca zamieszkania z perspektywy cudzoziemca oraz zakresu uprawnień, jakie wynikają ze związku małżeńskiego z osobą legitymującą się korzystnym statusem prawnym.

Problematyka fikcyjnych małżeństw stawia państwa członkowskie Unii Europejskiej w trudnym położeniu, ponieważ dotyka newralgicznego punktu przecięcia się kompetencji krajowych i unijnych: prawa pobytu, obywatelstwa oraz korzystania z prawa do swobodnego przemieszczania się. W praktyce prowadzi to do napięć między państwami próbującymi ograniczać nadużycia w systemach imigracyjnych

a instytucjami unijnymi, których celem jest zagwarantowanie jednolitej ochrony praw obywateli Unii Europejskiej i ich rodzin.

Celem niniejszego artykułu jest pogłębiona analiza małżeństwa pozornego w świetle prawa polskiego na tle standardów europejskich i unijnych, z uwzględnieniem dorobku orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W opracowaniu przedstawiono również modelowe rozwiązania przyjęte w wybranych państwach oraz sformułowano postulaty *de lege ferenda* dotyczące koniecznych zmian w polskim systemie prawnym, mających na celu zapewnienie spójności między rozwiązaniami prawa rodzinnego i prawa administracyjnego¹.

I. Uwagi terminologiczne

Terminologia odnosząca się do tzw. małżeństw pozornych, czyli zawieranych bez rzeczywistej intencji wspólnego pożycia, nie jest jednolita. W polskim języku prawnym funkcjonują równolegle dwa określenia: „małżeństwo pozorne” oraz „małżeństwo fikcyjne”. Oba pojęcia odnoszą się do sytuacji, w której związek małżeński zostaje zawarty jedynie formalnie, bez zamiaru realizacji obowiązków małżeńskich, najczęściej w celu uzyskania korzyści, takich jak prawo pobytu lub obywatelstwo. W praktyce urzędowej (np. w komunikatach Straży Granicznej lub Urzędu do Spraw Cudzoziemców) częściej spotykane jest używanie sformułowania „małżeństwo fikcyjne”², natomiast w literaturze naukowej raczej dominuje określenie „małżeństwo pozorne”³.

¹ Użyte w tytule i treści pojęcie „prawo europejskie” odnosi się do standardów ochrony praw człowieka wypracowanych w ramach Rady Europy, w szczególności Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, i w tym sensie odróżnia się od pojęcia „prawo unijne”, obejmującego prawo pierwotne i wtórne UE oraz dorobek orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE. Natomiast pojęcie „prawo migracyjne” w pracy rozumiane jest szeroko – jako gałąź prawa administracyjnego obejmująca przepisy regulujące zasady wjazdu, pobytu i wyjazdu cudzoziemców, w tym szczególne regulacje dotyczące członków rodzin obywateli UE. Rozróżnienie między „prawem migracyjnym” a „prawem administracyjnym” polega więc na tym, że to pierwsze jest wyspecjalizowanym podzbiorem tego drugiego, koncentrującym się na kwestiach transgranicznych i statusu cudzoziemców.

² Zob. komunikaty Straży Granicznej, np. *Organizowali fikcyjne małżeństwa*, z 27.11.2017 r. lub *Legalizowali pobyt cudzoziemcom poprzez fałszywe umowy i fikcyjne małżeństwa*, z 12.08.2019 r., <https://www.strazgraniczna.pl/>.

³ K. Pietrzykowski, *Wpływ wad oświadczenia woli nupturientów na ważność małżeństwa*, „Studia Prawnicze” 1980, nr 3, s. 130; K. Piasecki [w:] H. Ciepla, B. Czech, T. Domińczyk, S. Kalus, M. Sychowicz, K. Piasecki, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2011, art. 15¹; A. Stawarska-Rippel [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2023, art. 15¹, s. 119–120.

W języku potocznym i publicystycznym pojawiają się także takie wyrażenia, jak „małżeństwo papierowe” – kładące nacisk na istnienie małżeństwa tylko formalnie, o czym świadczy dokument (akt małżeństwa), lub „małżeństwo dla pozorów” – mające bardziej ekspresywny i emocjonalny charakter, obrazowo oddając intencję działania „na pokaz”. Choć ich znaczenia zasadniczo pokrywają się z określeniem „małżeństwo pozorne”, to najczęściej nie są one używane w tekstach formalnych i naukowych ze względu na swój idiomatyczny charakter, choć i w tej kwestii zdarzają się wyjątki⁴.

Równie zróżnicowana terminologia funkcjonuje w systemach prawnych innych państw. W języku angielskim, zwłaszcza w Wielkiej Brytanii, terminem *sham marriage* („małżeństwo pozorne”) określa się małżeństwo zawarte jedynie formalnie, najczęściej w celu obejścia przepisów imigracyjnych⁵. Obok niego funkcjonuje także pojęcie *marriage of convenience* („małżeństwo z wygody”), które ma szerszy zakres znaczeniowy i może obejmować również takie małżeństwa, które – mimo że zostały zawarte z określonych pobudek praktycznych (np. ekonomicznych lub obywatelskich) – nie są jednak pozorne w sensie prawnym⁶. W aktach prawnych i dokumentach Unii Europejskiej, takich jak dyrektywa 2004/38/WE⁷, anglojęzyczny termin *marriage of convenience* jest używany jako synonim *sham marriage*⁸.

W systemie niemieckim ugruntowanym terminem prawnym jest *Scheinehe*, czyli „małżeństwo pozorne”, używanym m.in. w przepisach prawa imigracyjnego⁹. We Francji spotykane są określenia *mariage blanc* („białe małżeństwo”) oraz

⁴ Zob. M. Pyziak-Szafnicka, *Europeizacja środków zwalczania oszustw w dziedzinie stanu cywilnego – przeciwdziałanie małżeństwom zawierany dla pozorów* [w:] A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska (red.), *W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, Warszawa 2007, s. 619.

⁵ *Guidance: Marriage investigations* – przewodnik dla urzędników imigracyjnych wydany przez Home Office UK, 25 marca 2025 r., dostępny na stronie internetowej <https://www.gov.uk/>.

⁶ K.A.H. Charsley, M.C. Benson, *Marriages of convenience or inconvenient marriages: regulating spousal migration to Britain*, „Journal of Immigration, Asylum and Nationality Law” 2012, nr 26(1), s. 10–26.

⁷ Art. 35 dyrektywy 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium Państw Członkowskich (Dz. Urz. UE L 158, s. 77), dalej: dyrektywa 2004/38/WE.

⁸ Warto jednak zauważyć, że w tłumaczeniach aktów prawa unijnego na języki urzędowe państw członkowskich nie zawsze używana jest w tym kontekście najbardziej powszechna terminologia – przykładowo art. 35 wspomnianej dyrektywy 2004/38/WE w polskiej wersji językowej mówi o „małżeństwach fikcyjnych”.

⁹ S. Kempe, *Die Scheinehe*, „Schulthess Juristische Medien AG”, Zürich 2020.

mariage de complaisance („małżeństwo z uprzejmości”), oba odnoszące się do braku pożycia i prawdziwej więzi między małżonkami¹⁰. W prawie hiszpańskim funkcjonują terminy *matrimonio simulado* („małżeństwo symulowane”) oraz *matrimonio de conveniencia* („małżeństwo z wygody”), przy czym drugi z nich ma również znaczenie potoczne¹¹. W literaturze włoskiej spotyka się określenia *matrimonio simulato* („małżeństwo symulowane”) oraz *matrimonio fittizio* („małżeństwo fikcyjne”), odnoszące się do braku rzeczywistej woli zawarcia małżeństwa¹². Z kolei w tradycji prawa kanonicznego oraz w języku łacińskim używa się terminów *matrimonium simulatum* oraz *simulatio consensus*, które oznaczają całkowitą lub częściową symulację zgody małżeńskiej¹³.

II. Standardy Rady Europy i orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Kwestia małżeństw pozornych mieści się w zakresie prac Rady Europy, w szczególności analizy tego zjawiska w świetle standardów ochrony praw człowieka wynikających z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹⁴. W praktyce orzeczniczej Europejskiego Trybunału Praw Człowieka problem ten znajduje się na styku dwóch podstawowych wartości konwencyjnych: prawa do życia rodzinnego i prawa do zawarcia małżeństwa (art. 8 i art. 12 EKPC) z jednej strony oraz uprawnienia państwa do ochrony porządku publicznego i przeciwdziałania nadużyciom prawa – z drugiej.

Ochrona, jaką zapewnia Konwencja, nie rozciąga się na związki fikcyjne¹⁵. Trybunał stoi bowiem na stanowisku, że małżeństwa pozorne nie są objęte zakresem prawa do życia rodzinnego. Dla przyznania ochrony na gruncie art. 8 istotne jest to,

¹⁰ A. Panet, *Mariage blanc et présomption de fraude: un impact modeste de la décision des Sages*, „Bulletin des arrêts de la Cour d'appel de Lyon” 2012, nr 2; É. Ralser, *Le mariage blanc et le droit international privé*, „Revue juridique de l'Océan Indien” 2001, s. 129–153; A. El-Farouq, *Les mariages simulés: mythes et réalités*, „Hommes et Migrations” 1993, nr 1166, s. 46–51.

¹¹ M.A. Benítez de Lugo, H. Grieder Machado, *El matrimonio de conveniencia*, „Revista de Derecho Privado” 2017, nr 33, s. 3213–3234.

¹² G. Conte, *La simulazione del matrimonio nella teoria del negozio giuridico*, Padova 2019.

¹³ Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r., kan. 1101§2; W. Wąsik, *Symulacja zgody małżeńskiej jako przyczyna nieważności małżeństwa w prawie Kościoła łacińskiego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2013, t. 12, s. 215–253.

¹⁴ Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm., dalej: EKPC.

¹⁵ Zob. L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. 1, Warszawa 2012, s. 520.

czy małżeństwo zostało skutecznie zawarte i czy małżonkowie funkcjonują w rzeczywistości jako wspólnota.

Konwencja nie odnosi się wprost do związków zawartych wyłącznie w celach migracyjnych. Trybunał w Strasburgu wypracował jednak w tej materii spójną linię orzecznictwą, w której konsekwentnie odróżnia autentyczne relacje rodzinne od relacji czysto formalnych, nieposiadających faktycznego wymiaru wspólnego życia. W sprawie Abdulaziz i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu¹⁶ Trybunał uznał, że chociaż art. 8 EKPC gwarantuje prawo do poszanowania życia rodzinnego, to nie można z niego wywodzić bezwzględnego prawa do osiedlenia się małżonka cudzoziemca w danym państwie. Państwa mają prawo do kontrolowania migracji, o ile nie prowadzi to do arbitralnego lub dyskryminującego ograniczania praw jednostki.

Warto wspomnieć również o wyroku w sprawie O'Donoghue i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu¹⁷, w którym Trybunał ocenił zgodność z Konwencją brytyjskiego rozwiązania prawnego uzależniającego możliwość zawarcia związku małżeńskiego przez cudzoziemca od uzyskania uprzedniego zezwolenia wydanego przez organy imigracyjne. Trybunał uznał to rozwiązanie za naruszenie art. 12 EKPC, ponieważ ingerencja państwa była zbyt daleko idąca i prowadziła do arbitralnych rozstrzygnięć, które mogły uniemożliwiać zawieranie rzeczywistych małżeństw. Trybunał nie wykluczył jednak możliwości badania, czy dane małżeństwo nie jest pozorne – państwa mają prawo przeciwdziałać instrumentalnemu wykorzystaniu instytucji małżeństwa, o ile czynią to w sposób proporcjonalny, z poszanowaniem standardów proceduralnych i w oparciu o indywidualną ocenę okoliczności sprawy.

Znaczenie zasady proporcjonalności oraz zakazu automatycznego rozstrzygania spraw migracyjnych zostało wyraźnie potwierdzone w orzeczeniu Jeunesse przeciwko Niderlandom¹⁸. Trybunał wskazał w nim, że nawet jeśli cudzoziemiec zawarł legalny związek małżeński z obywatelem danego państwa w czasie, gdy jego status pobytowy był nieuregulowany, państwo nie jest zwolnione z obowiązku dokonania rzetelnej, indywidualnej oceny wszystkich istotnych okoliczności przed odmową prawa pobytu. W szczególności decyzje dotyczące wydalenia lub odmowy legalizacji pobytu powinny opierać się na wyważeniu interesu publicznego (w tym potrzeby kontroli migracji) z sytuacją osobistą jednostki oraz

¹⁶ Wyrok ETPC z 28 maja 1985 r. w sprawie Abdulaziz, Cabales i Balkandali p. Zjednoczonemu Królestwu, skargi nr 9214/80, 9473/81 i 9474/81.

¹⁷ Wyrok ETPC z 14 grudnia 2010 r. w sprawie O'Donoghue i inni p. Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 34848/07.

¹⁸ Wyrok ETPC z 3 października 2014 r. w sprawie Jeunesse p. Niderlandom, skarga nr 12738/10.

realnym wymiarem życia rodzinnego. Trybunał podkreślił także, że art. 8 EKPC nie gwarantuje prawa do osiedlenia się w wybranym przez parę państwie, niemniej państwa mają obowiązek uwzględnić aktualne relacje rodzinne i dobro dzieci przed podjęciem decyzji administracyjnych wpływających na integralność życia rodzinnego cudzoziemców.

Oprócz orzecznictwa, również dokumenty Rady Europy wyrażają aprobatę dla działań państw ukierunkowanych na zapobieganie nadużyciom, pod warunkiem poszanowania praw człowieka. W szczególności należy przywołać zalecenie Komitetu Ministrów w sprawie migrantów długoterminowych¹⁹. Nie odnosi się ono wprawdzie bezpośrednio do zjawiska małżeństw pozornych, stanowi jednak zbiór wytycznych dla tworzenia krajowych regulacji dotyczących odmowy udzielania zezwolenia na pobyt w przypadku oszustwa, w tym na skutek zawarcia małżeństwa pozornego. Jednocześnie zalecenie podkreśla, że takie działania muszą być podejmowane z poszanowaniem zasady proporcjonalności, prawa do rzetelnego postępowania oraz możliwości odwołania do niezależnego organu. Decyzje administracyjne muszą uwzględniać m.in. długość pobytu cudzoziemca, istniejące więzi rodzinne, stopień integracji oraz dobro dzieci, jeżeli są obecne w rodzinie.

Podsumowując, należy stwierdzić, że standardy Rady Europy, a zwłaszcza orzecznictwo Trybunału w Strasburgu, pozostawiają państwom członkowskim znaczną swobodę w zakresie przeciwdziałania małżeństwom pozornym. Swoboda ta nie jest jednak nieograniczona – każde działanie podejmowane przez władze musi pozostawać w zgodzie z wymogami legalności, proporcjonalności oraz poszanowania praw człowieka. Ochrona instytucji małżeństwa przed instrumentalnym wykorzystywaniem nie może skutkować arbitralnym lub dyskryminującym ograniczaniem dostępu do praw wynikających z Konwencji. Trybunał konsekwentnie również stanowi, że samo istnienie podejrzenia pozorności nie wystarcza – konieczne jest przeprowadzenie rzetelnej, indywidualnej i opartej na faktach procedury oceny charakteru związku.

III. Prawo Unii Europejskiej i orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości UE

Problematyka małżeństw zawieranych w celu obejścia unijnych przepisów imigracyjnych została uregulowana zarówno w dokumentach należących do *soft law*, jak i w wiążących aktach prawnych oraz znalazła odzwierciedlenie w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości UE. Szczególne znaczenie ma w tym kontekście

¹⁹ Zalecenie Rec(2000)15 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie bezpieczeństwa pobytu migrantów długoterminowych, przyjęte 13 września 2000 r.

rezolucja Rady UE z 1997 r.²⁰, która jako pierwszy unijny dokument zdefiniowała „małżeństwo z wygody” (*marriage of convenience*) jako związek zawarty wyłącznie w celu uzyskania prawa wjazdu lub pobytu. Rezolucja ta nie przewidywała ingerencji w prawo rodzinne państw członkowskich, lecz wskazywała na konieczność odmowy pobytu, cofnięcia zezwolenia lub jego nieprzedłużenia w przypadku wykrycia, że małżeństwo zostało zawarte w celu obejścia prawa. Choć rezolucja miała charakter niewiążący, zalecała państwom członkowskim stworzenie instrumentów umożliwiających weryfikację autentyczności małżeństw i przeciwdziałanie nadużyciom, przy poszanowaniu zasady proporcjonalności i praw podstawowych. Ponadto w rezolucji wskazano szereg przesłanek mogących świadczyć o takim charakterze związku, które zostały przejęte do polskich ustaw dotyczących prawa migracyjnego.

Podjęcie to zostało rozwinięte i wzmocnione w prawodawstwie wtórnym UE, zwłaszcza w dyrektywie 2004/38/WE, regulującej prawo obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się. Artykuł 35 tej dyrektywy wyraźnie dopuszcza możliwość przyjmowania przez państwa członkowskie środków zapobiegających oszustwom i nadużyciom, w tym właśnie fikcyjnym małżeństwom, przy czym środki te muszą być zgodne z zasadami prawa unijnego, w szczególności z zasadą proporcjonalności.

Również dyrektywa Rady 2003/86/WE²¹ o łączeniu rodzin odnosi się wprost do zjawiska małżeństw pozornych. Artykuł 16 ust. 2 dyrektywy wprowadza wyrażną podstawę prawną do odmowy lub cofnięcia prawa pobytu w przypadku wykrycia nadużycia prawa lub oszustwa, w tym w szczególności zawarcia małżeństwa pozornego. Choć akt ten nie definiuje szczegółowo pojęcia „małżeństwa pozornego”, pozostawia państwom członkowskim swobodę w zakresie oceny indywidualnych okoliczności, nakładając jednocześnie obowiązek działania zgodnie z zasadą proporcjonalności oraz poszanowania praw podstawowych, w tym prawa do życia rodzinnego i skutecznej ochrony sądowej.

W orzecnictwie Trybunału Sprawiedliwości UE kwestia małżeństw pozornych była przedmiotem rozstrzygnięcia m.in. w sprawie C-109/01, Akrich²², odnoszącej się do nadużycia prawa do swobodnego przemieszczania się. Sprawa dotyczyła obywatela Maroka, który po wcześniejszym wydaleniu z Wielkiej Brytanii zawarł z obywatelką brytyjską związek małżeński w Irlandii, a następnie – już jako jej małżonek – ubiegał się o legalizację pobytu w Wielkiej Brytanii.

²⁰ Rezolucja Rady z 4 grudnia 1997 r. w sprawie środków, jakie należy przyjąć w celu zwalczania małżeństw fikcyjnych, Dz.Urz. C 382, s. 1.

²¹ Dyrektywa Rady 2003/86/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin (Dz.Urz. UE L 251, s. 12).

²² Wyrok TSUE z 23 września 2003 r., Secretary of State for the Home Department przeciwko Hacene Akrich, C-109/01, EU:C:2003:491.

Trybunał podkreślił, że celem przepisów dotyczących swobody przemieszczania się nie jest umożliwianie obejścia krajowego prawa imigracyjnego. Wskazał, że państwa członkowskie mają prawo do zapobiegania nadużyciom o takim charakterze, w tym w sytuacjach, gdy małżeństwo zostało zawarte jedynie w celu uzyskania korzyści wynikających z prawa unijnego. Zaznaczył także, że obywatel państwa trzeciego, który wcześniej przebywał na terytorium państwa członkowskiego nielegalnie i który zawarł związek małżeński wyłącznie w celu uzyskania prawa pobytu, nie może skutecznie powoływać się na przepisy prawa Unii dotyczące swobodnego przemieszczania się. Sprawa Akrich zapoczątkowała linię orzeczniczą, w której TSUE uznał możliwość ograniczania swobody przemieszczania się w przypadkach nadużycia prawa, jednocześnie wyznaczając granice ochrony życia rodzinnego w kontekście małżeństw pozornych²³.

W sprawie C-127/08, *Metock i in.*²⁴, TSUE zajmował się pytaniem prejudycjalnym zadany przez High Court w Irlandii, dotyczącym obywateli państw trzecich, którzy przybyli nielegalnie lub jako turyści do Irlandii, a następnie zawarli związki małżeńskie z obywatelami Unii przebywającymi tam legalnie. Wszyscy skarżący zostali objęci decyzjami o wydaleniu wydanymi przez irlandzkie władze imigracyjne, które powoływały się na brak wcześniejszego legalnego pobytu małżonków w innym państwie członkowskim, co stanowi warunek skorzystania z prawa pobytu na podstawie dyrektywy 2004/38/WE. Irlandia twierdziła, że dyrektywa chroni jedynie te osoby, które wcześniej korzystały z prawa do swobodnego przemieszczania się, i że nie powinna obejmować tzw. małżeństw zawartych na miejscu.

Trybunał stanowczo odrzucił taką wykładnię, stwierdzając, że dyrektywa 2004/38/WE nie przewiduje żadnego wymogu uprzedniego legalnego pobytu obywatela państwa trzeciego w innym państwie członkowskim jako warunku uzyskania prawa pobytu przysługującego członkowi rodziny obywatela Unii. TSUE podkreślił, że celem dyrektywy jest ułatwienie wykonywania prawa do swobodnego przemieszczania się, a nie jego ograniczanie. Co więcej, Trybunał zauważył, że dopuszczenie państw członkowskich do nakładania dodatkowych warunków na korzystanie z tego prawa, takich jak wymóg wcześniejszego pobytu, prowadziłoby do podważenia jednolitości i skuteczności prawa UE. W tym kontekście TSUE

²³ Orzeczenie w sprawie Akrich jest bardzo dobrym przykładem występowania różnych terminów odnoszących się do małżeństw pozornych w różnych językach, o czym była mowa wyżej. W angielskiej wersji orzeczenia w pkt 61 mowa jest o *marriage of convenience*, we francuskiej – o *mariage de complaisance*, natomiast w polskiej wersji sformułowanie to zostało przetłumaczone jako „małżeństwo białe”, co znacząco odbiega od powszechnie używanej terminologii w polskiej literaturze naukowej.

²⁴ Wyrok TSUE z 25 lipca 2008 r., *Blaise Baheten Metock i inni przeciwko Minister for Justice, Equality and Law Reform*, C-127/08, EU:C:2008:449.

odrzucał również argumentację dotyczącą potencjalnego nadużycia prawa, zaznaczając, że same okoliczności zawarcia małżeństwa na terytorium przyjmującego państwa nie mogą być traktowane jako domniemanie nadużycia lub oszustwa.

Orzeczenie w sprawie *Metock* miało istotne znaczenie zarówno dla ujednolichenia wykładni prawa unijnego w zakresie swobody przemieszczania się, jak i dla ochrony życia rodzinnego obywateli UE. TSUE wyraźnie zaznaczył, że celem dyrektywy 2004/38/WE jest maksymalna harmonizacja i nie są dopuszczalne odstępstwa na poziomie krajowym, które ograniczałyby prawa przyznane przez prawo UE. W konsekwencji wyrok ten spotkał się z krytyką wśród niektórych państw członkowskich (zwłaszcza Wielkiej Brytanii), które postrzegały go jako osłabienie kontroli nad ruchem migracyjnym i potencjalne otwarcie drogi do małżeństw zawieranych wyłącznie w celu legalizacji pobytu²⁵.

Komisja Europejska również podejmuje działania odnoszące się do małżeństw pozornych. Reagując na obawy niektórych państw członkowskich dotyczące nadużyć związanych z prawem do swobodnego przemieszczania się, przedstawiła w 2014 r. komunikat²⁶, w którym wskazała wyraźnie, że badanie „autentyczności” małżeństw musi być prowadzone w sposób proporcjonalny, z poszanowaniem prawa do prywatności i życia rodzinnego. Praktyka państw członkowskich nie może prowadzić do domniemania fikcyjności związku ani do stosowania automatyzmu przy wydawaniu decyzji. Komisja udostępniła też praktyczny podręcznik dla urzędników krajowych²⁷, w którym zawarta została definicja małżeństwa pozornego, a także wytyczne co do przesłanek uzasadniających wątpliwości. W podręczniku ponadto określone zostały proceduralne gwarancje, zgodnie z którymi każda analiza musi być przeprowadzona na konkretach, nie może opierać się na stereotypach lub profilowaniu, oraz zalecenia dotyczące ochrony praw podstawowych, zwłaszcza prawa do prywatności i życia rodzinnego (art. 7 i 9 Karty praw podstawowych UE). Podręcznik ten jest powszechnie wykorzystywany przez administracje państw członkowskich jako punkt odniesienia przy interpretacji art. 35 dyrektywy 2004/38/WE.

Podsumowując: w odniesieniu do kwestii małżeństw pozornych na poziomie unijnym wyraźnie widać dążenie do pogodzenia dwóch zasadniczych wartości:

²⁵ S. Peers, *Free Movement, Immigration Control and Constitutional Conflict*, „European constitutional law review” 2009, vol. 5 (2), s. 193–195.

²⁶ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady – Wspieranie organów krajowych w zwalczaniu nadużyć związanych z prawem do swobodnego przemieszczania się, COM(2014)604, final.

²⁷ Podręcznik dotyczący działań w związku z domniemanymi małżeństwami dla pozorów zawieranych przez obywateli UE i obywateli spoza UE w kontekście unijnych przepisów dotyczących prawa do swobodnego przemieszczania się obywateli UE, COM(2014)604, final.

ochrony swobody przemieszczania się i życia rodzinnego obywateli Unii Europejskiej z jednej strony oraz ochrony integralności systemów migracyjnych państw członkowskich przed nadużyciami – z drugiej. Organy imigracyjne państw członkowskich mają prawo badać autentyczność związku małżeńskiego, jednak muszą to czynić w sposób proporcjonalny, indywidualny i z poszanowaniem podstawowych praw jednostki. System ten opiera się na założeniu, że przeciwdziałanie instrumentalnemu wykorzystywaniu instytucji małżeństwa nie może prowadzić do arbitralnego ograniczania praw rodzin faktycznie istniejących.

IV. Małżeństwo pozorne w prawie polskim

W doktrynie prawa cywilnego pozorność polega na rozbieżności między rzeczywistą wolą stron a jej uzewnętrznieniem, przy czym uczestnicy czynności są zgodni co do tego, że złożone oświadczenie woli w rzeczywistości nie będzie między nimi wywoływać przewidzianych przez prawo skutków prawnych. Kluczowym elementem jest tu umyślna symulacja czynności prawnej – strony celowo przedstawiają jej treść w sposób pozorny, choć faktycznie nie zamierzają wywołać skutków prawnych albo chcą osiągnąć inne skutki, znane jedynie im²⁸. Tak rozumiana pozorność traktowana jest jako jedna z wad oświadczenia woli. Zgodnie z art. 83 § 1 k.c.²⁹ oświadczenie woli złożone dla pozorów uznaje się za nieważne *ex lege*, jeśli druga strona czynności prawnej wiedziała i godziła się na to, że ma ono nie wywołać skutków prawnych, jakie przepisy prawa wiążą z tym oświadczeniem³⁰. Ocena i przypisanie czynności prawnej cech pozorności (lub przeciwnie – stwierdzenie jej braku) powinny być dokonywane na podstawie określenia zgodnego zamiaru stron i celu dokonanej czynności prawnej³¹.

Wady oświadczenia woli w odniesieniu do zawarcia małżeństwa zostały uregulowane odrębnie – w art. 15¹ k.r.o.³² Przepis ten stanowi *lex specialis* w stosunku do przepisów Kodeksu cywilnego regulujących wady oświadczenia woli, co oznacza, że nie mają one zastosowania do zawarcia małżeństwa³³. Ma to dwie istotne konsekwencje.

²⁸ A. Janas [w:] M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna* (art. 1–125), Warszawa 2018, art. 83, s. 807–809.

²⁹ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2025 r. poz. 1071), dalej: k.c.

³⁰ Wyrok SN z 14 kwietnia 1975 r., II CR 119/75, LEX nr 7685.

³¹ Wyrok SN z 26 września 2014 r., IV CSK 692/13, LEX nr 1544228.

³² Ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.), dalej: k.r.o.

³³ G. Jędrejek [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Małżeństwo. Komentarz do art. 1–61*⁶, Warszawa 2013, art. 15¹, s. 93; wyrok SA w Katowicach z 16 października 1992 r., I ACr 464/92, LEX nr 5562.

Po pierwsze, małżeństwo zawarte pomimo wady oświadczenia woli jest ważne³⁴. Po drugie, pozornosc nie została przez ustawodawcę wymieniona jako wada oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński, co – biorąc pod uwagę art. 17 k.r.o. i wyrażoną w nim zasadę *numerus clausus*, tj. zamkniętego katalogu przyczyn unieważnienia małżeństwa – oznacza, że złożenie oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński jedynie dla osiągnięcia określonego skutku prawnego – na przykład legalizacji pobytu cudzoziemca – nie skutkuje nieważnością zawartego małżeństwa. W konsekwencji małżeństwo takie pozostaje w mocy, choć zostało zawarte bez rzeczywistego zamiaru realizacji wynikających z niego obowiązków i może być rozwiązane jedynie przez rozwód lub przez śmierć jednego z małżonków. Taką tezę wyraził Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 2 maja 1959 r.³⁵ Stwierdził on, iż: „Przez oświadczenia przed urzędnikiem stanu cywilnego nawiązuje się małżeństwo również i w przypadku złożenia ich bez woli nawiązania pożycia małżeńskiego. Dlatego z zawarciem małżeństwa bez tej woli powstają dla małżonków takie same prawa i obowiązki, jak gdyby zawarli małżeństwo z pełną wolą prowadzenia pożycia małżeńskiego”.

Zawarcie małżeństwa pozornego ma jednak określone konsekwencje na gruncie polskiego prawa migracyjnego. Przepisy ustawy o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe obywateli UE³⁶ określają szczegółowe warunki, na jakich członkowie rodzin obywateli UE, w tym obywatele państw trzecich, mogą legalnie przebywać na terytorium Polski, z uwzględnieniem przypadków potencjalnego nadużycia prawa poprzez zawarcie fikcyjnego związku małżeńskiego. Zgodnie z art. 9 ust. 2 u.w.t. członek rodziny obywatela UE niebędący obywatelem Unii ma prawo wjazdu do Polski, jednak jej art. 10 ust. 2 pkt 5 stanowi, że wydania wizy można odmówić, jeżeli zawarcie małżeństwa z obywatelem UE lub obywatelem RP miało na celu obejście przepisów regulujących legalność pobytu cudzoziemców. Taka konstrukcja prawna uznaje fikcyjne małżeństwo – zawarte w celu obejścia prawa – za podstawę do odmowy prawa wjazdu. Z kolei art. 16 u.w.t. przyznaje obywatelowi UE prawo pobytu dłuższego niż trzy miesiące między innymi wtedy, gdy jest małżonkiem obywatela polskiego. Przepis ten rozszerza zakres podmiotowy uprawnionych do pobytu, ale jednocześnie może być nadużywany przez cudzoziemców starających się o legalizację pobytu poprzez fikcyjny związek. Artykuł 19 u.w.t. reguluje sytuacje, w których członkowie rodziny zachowują prawo pobytu, pomimo ustania podstawy, jaką było małżeństwo – np. w wyniku rozwodu

³⁴ A. Stawarska-Rippel [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, art. 15¹, s. 181.

³⁵ Wyrok SN z 2 maja 1959 r., I CR 42/1959, OSN 1960, nr 3, poz. 286.

³⁶ Ustawa z 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (Dz.U. z 2025 r. poz. 1164), dalej: u.w.t.

lub jego unieważnienia. Dla obywateli państw trzecich obowiązuje w takim przypadku szereg warunków: m.in. minimum trzyletni okres trwania małżeństwa przed wszczęciem rozvodu (z co najmniej rocznym pobytem na terytorium RP), opieka nad wspólnymi dziećmi czy prawo do odwiedzin dziecka w Polsce. Regulacja ta ma na celu ochronę osób, których pobyt był legalny i związany z realną więzią rodzinną, a jednocześnie zapobiega instrumentalnemu zawieraniu i natychmiastowemu rozwiązywaniu małżeństw.

Z kolei zgodnie z art. 158 ust. 1 pkt 1 u.c.³⁷ cudzoziemiec może uzyskać zezwolenie na pobyt czasowy, jeżeli pozostaje w związku małżeńskim z obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej, przy czym związek ten musi być uznany przez prawo polskie. Na mocy art. 159 ust. 1 pkt 1 u.c. zezwolenie na pobyt czasowy w celu połączenia się z rodziną przysługuje również cudzoziemcowi, który jest członkiem rodziny innego cudzoziemca legalnie przebywającego w Polsce. W definicji członka rodziny mieści się między innymi osoba pozostająca z tym cudzoziemcem w małżeństwie uznawanym przez prawo Rzeczypospolitej Polskiej.

Kluczowe znaczenie w odniesieniu do małżeństw pozornych ma art. 25 u.w.t. Stanowi on podstawę prawną do przeprowadzenia oceny, czy związek małżeński został zawarty w celu obejścia przepisów imigracyjnych. Wskazuje katalog okoliczności, które mogą sugerować fikcyjność małżeństwa, takich jak: przyjęcie korzyści majątkowej za zgodę na ślub (chyba że wynika to z lokalnego zwyczaju), brak wspólnego zamieszkania, brak znajomości języka, nieznajomość podstawowych danych małżonka, a także fakt zawierania podobnych związków w przeszłości. Katalog ten nie jest zamknięty, ale stanowi wyraźne wskazanie dla organów administracyjnych, że nie każde formalnie zawarte małżeństwo daje automatyczne prawo do legalizacji pobytu.

Artykuł 25a u.w.t. doprecyzowuje narzędzia, którymi dysponują organy weryfikujące autentyczność związku. W celu dokonania ustaleń przewidzianych w art. 25, mogą one zwrócić się do Straży Granicznej o przeprowadzenie wywiadu środowiskowego lub ustalenie miejsca pobytu małżonków. Co istotne, w takim postępowaniu nie stosuje się art. 79 Kodeksu postępowania administracyjnego, co oznacza, że strona nie musi być zawiadamiana o planowanych czynnościach i nie ma obowiązku jej udziału. Ma to na celu przeciwdziałanie utrudnianiu postępowania i umożliwienie skutecznej weryfikacji rzeczywistego charakteru relacji.

Analogiczne unormowanie zawarte jest w ustawie o cudzoziemcach. Zgodnie z art. 169 ust. 1 u.c. organ rozpatrujący wniosek o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy ma obowiązek ocenić, czy zawarte małżeństwo nie służy obejściu przepisów regulujących zasady wjazdu, pobytu oraz wyjazdu cudzoziemców z terytorium

³⁷ Ustawa z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2025 r. poz. 1079), dalej: u.c.

Rzeczypospolitej Polskiej. Przykładem takiego obejścia może być małżeństwo zawarte wyłącznie dla pozorów, czyli zawarte ze zgodnym zamiarem i pełną świadomością, że w rzeczywistości nie służy ono założeniu rodziny i wspólnego prowadzenia życia małżeńskiego, a jedynie uzyskaniu ułatwienia w zakresie wjazdu i pobytu³⁸. W art. 169 ust. 2 u.c. wskazano katalog przesłanek, które mogą sugerować fikcyjność związku. Należą do nich m.in.: uzyskanie przez jednego z małżonków korzyści majątkowej w zamian za zgodę na zawarcie związku (o ile nie wynika to z przyjętego obyczaju), brak realizacji obowiązków wynikających z małżeństwa, różne miejsca zamieszkania i brak wspólnego gospodarstwa domowego, brak znajomości małżonków przed ślubem, brak wspólnego języka umożliwiającego porozumiewanie się, rozbieżności w podawanych przez nich danych osobowych i innych kluczowych informacjach, a także wcześniejsze zawieranie związków małżeńskich o charakterze pozornym przez jedno lub oboje małżonków. Jeżeli analiza tych okoliczności prowadzi organ do przekonania, że małżeństwo ma charakter fikcyjny, wówczas – na podstawie art. 165 ust. 1 pkt 2 u.c. – organ ma obowiązek odmówić wydania zezwolenia na pobyt czasowy.

Warto jednak ponownie podkreślić, że samo stwierdzenie pozorności nie stanowi podstawy do żądania unieważnienia małżeństwa. W aktualnym stanie prawnym jedyną konsekwencją zawarcia małżeństwa w sposób pozorny jest właśnie odmowa udzielenia cudzoziemcowi stosownego zezwolenia pobytowego, a w przypadku małżonków obywateli Unii – odmowa wydania karty pobytu lub karty stałego pobytu członka rodziny obywatela Unii, cofnięcie wydanego zezwolenia lub unieważnienie karty.

Organ rozpatrujący wniosek o pobyt czasowy cudzoziemca ma obowiązek przeprowadzić postępowanie wyjaśniające w celu stwierdzenia, czy dane małżeństwo zostało zawarte lub istnieje w celu obejścia przepisów ustawy³⁹. Istotne w tym kontekście jest to, że obowiązek ten ma charakter bezwzględny, czyli w każdej sprawie musi zostać ustalone, czy okoliczności sprawy nie wskazują na sytuację mogącą sugerować pozorność małżeństwa⁴⁰. Tym samym udzielanie zezwolenia na pobyt czasowy

³⁸ A. Narożniak, M. Princ, *Zasada wzbudzania zaufania do władzy publicznej – uwagi na tle wybranych regulacji prawnych dotyczących cudzoziemców* [w:] D. Pudzianowska (red.), *Status cudzoziemca w Polsce wobec współczesnych wyzwań międzynarodowych*, Warszawa 2016, s. 71–74.

³⁹ Zob. wyrok WSA z 25 maja 2006 r., V SA/Wa 352/06, LEX nr 283265; wyrok WSA z 26 lutego 2008 r., V SA/Wa 2571/07, LEX nr 481451.

⁴⁰ Jest to zmiana w stosunku do poprzedniej regulacji zawartej w ustawie o cudzoziemcach z 2003 r., na gruncie której „podstawą badania autentyczności małżeństwa było wystąpienie pewnych budzących wątpliwości okoliczności. Obecnie natomiast organ ma obowiązek ustalić, czy owe budzące wątpliwości okoliczności zachodzą”.

cudzoziemcowi na podstawie pozostawania przez niego w związku małżeńskim nie może być traktowane jako zasada. Przeciwnie, udzielanie takiego zezwolenia może nastąpić tylko w przypadkach, gdy przeprowadzone postępowanie potwierdzi, że istniejąca między małżonkami relacja ma charakter realny, a więc związek małżeński nie został zawarty w celu obejścia przepisów ustawy⁴¹. Taki kształt regulacji nie stoi jednak w sprzeczności z założeniem, że małżeństwo zostało zawarte w celu założenia rodziny i służy tym samym realizacji istotnego prawa podmiotowego, będącego jednocześnie prawem człowieka. Założenie to może zostać obalone dopiero po odpowiednim przeprowadzeniu postępowania wyjaśniającego⁴².

Wystąpienie okoliczności wymienionych w art. 169 u.c. i w art. 25 u.w.t. nie przesądza o pozorności zawartego małżeństwa. Każda z tych okoliczności powinna bowiem być szczegółowo zbadana, aby ustalić rzeczywisty charakter relacji łączącej małżonków. W postępowaniu dowodowym organ decyduje, z jakich środków dowodowych skorzysta – może to być np. wywiad środowiskowy przeprowadzony przez Straż Graniczną, ustalenie miejsca pobytu małżonka, sprawdzenie lokalu, przesłuchanie stron, zapoznanie się z zeznaniami świadków czy analiza dokumentów urzędowych. Kluczowe znaczenie ma tu sposób oceny dowodów. W przypadku kontroli miejsca zamieszkania należy zwrócić uwagę nie tylko na obecność małżonków, ale też na obecność ich rzeczy osobistych, które są oni w stanie zgodnie zidentyfikować. Zeznania świadków należy weryfikować także pod kątem ewentualnego instruowania ich co do treści wypowiedzi. Przesłuchania samych małżonków powinny ujawnić, czy znają oni sąsiadów oraz czy ich opisy codziennego życia są spójne⁴³. W postępowaniu wyjaśniającym szczególne znaczenie ma ocena ewentualnych rozbieżności w wypowiedziach małżonków dotyczących faktów z ich wspólnego, codziennego życia. W orzecznictwie przeważa stanowisko, że wystąpienie takich różnic samo w sobie nie przesądza o pozorności małżeństwa – należy je zawsze oceniać na tle całości ustaleń postępowania dowodowego⁴⁴. Trzeba mieć na uwadze specyfikę języków, którymi na co dzień posługują się małżonkowie, a także uwzględnić różnice kulturowe⁴⁵.

⁴¹ M. Kumela-Romańska, *Administracyjnoprawny status cudzoziemca w Polsce*, Warszawa 2017, s. 316.

⁴² J. Białocerkiewicz, *Glosa do wyroku NSA z dnia 27 kwietnia 2006 r., II OSK 1142/05*, OSP 2007, nr 2, s. 24.

⁴³ M. Kumela-Romańska [w:] *Ustawa o cudzoziemcach. Komentarz*, wyd. II, LEX 2022, art. 169.

⁴⁴ Por. wyroki WSA w Warszawie: z 25 maja 2016 r., IV SA/Wa 713/16, LEX nr 2459048; z 11 października 2016 r., IV SA/Wa 1421/16, LEX nr 2782960; z 31 stycznia 2018 r., IV SA/Wa 1328/17, LEX nr 3018462; z 19 lutego 2019 r., IV SA/Wa 3001/18, LEX nr 3032066.

⁴⁵ M. Kumela-Romańska, *Administracyjnoprawny status...*, s. 313–319.

Jak już zostało zaznaczone, obecnie polskie prawo nie przewiduje możliwości unieważnienia małżeństwa wyłącznie ze względu na jego pozorność. W rezultacie może dojść do sytuacji paradoksalnej, w której cudzoziemiec – będący formalnie małżonkiem obywatela polskiego lub innego cudzoziemca przebywającego legalnie w Polsce – nie będzie uprawniony do wjazdu i przebywania na terytorium państwa polskiego, choć jednocześnie pozostaje w pełnoprawnym związku małżeńskim, który nadal rodzi obowiązki osobiste i majątkowe. Chodzi tu przede wszystkim o obowiązek wspólnego pożycia uregulowany w art. 23 k.r.o.

Jak podkreśla się w doktrynie, wspólne pożycie jest podstawowym obowiązkiem małżonków i przejawia się w powstaniu między nimi szczególnego rodzaju więzi o charakterze duchowym, fizycznym i gospodarczym⁴⁶. Z obowiązkiem wspólnego pożycia łączy się kwestia wspólnego zamieszkiwania. Co prawda przepisy prawa rodzinnego nie wymagają, aby małżonkowie bezwzględnie mieli wspólne miejsce zamieszkania⁴⁷, oddzielne zamieszkiwanie może bowiem być spowodowane różnymi usprawiedliwionymi przyczynami, np. brakiem odpowiedniego miejsca albo wykonywaniem pracy zawodowej przez jednego z małżonków. W takiej sytuacji oddzielne zamieszkiwanie nie stanowi o braku wspólnego pożycia, jeśli pozostałe elementy więzi nadal istnieją⁴⁸. Nie ma więc podstawy do rozwiązania małżeństwa⁴⁹.

W przypadku małżeństwa pozornego można argumentować, że brak wspólnego zamieszkiwania w sytuacji, gdy jeden z małżonków nie może legalnie przebywać na terytorium Polski nie ma znaczenia, bo określona przez prawo rodzinne więź między nimi i tak nie istnieje i nigdy nie istniała. Problem polega jednak na tym, że całkowity brak tej więzi w obecnym stanie prawnym może uzasadniać rozwiązanie małżeństwa jedynie przez rozwód⁵⁰. Możliwość zakończenia bytu małżeństwa pozornego poprzez orzeczenie rozwodu została przytoczona przez SN jako uzasadnienie braku możliwości unieważnienia takiego małżeństwa⁵¹, co jednak nie spotkało się z powszechną akceptacją ze strony nauki prawa⁵².

Takie rozwiązanie ma bowiem istotne wady. Po pierwsze, musi być w tym zakresie wola i inicjatywa ze strony samych małżonków (a przynajmniej jednego z nich). Legitymację do wytoczenia powództwa o rozwód ma każdy z małżonków, nie mają

⁴⁶ G. Jędrejek [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX 2019, art. 23.

⁴⁷ Zob. wyrok SA w Katowicach z 30.09.2010 r., III AUa 474/10, LEX nr 1001384.

⁴⁸ M. Sychowicz [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2011.

⁴⁹ Wyrok SN z 4 czerwca 1985 r., III CRN 135/85, niepubl.

⁵⁰ T. Sokołowski [w:] H. Dolecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2013, art. 23, s. 95–96.

⁵¹ Orzeczenie SN z 14 stycznia 1953 r., C 1761/51, „Państwo i Prawo” 1953, nr 12, poz. 899.

⁵² Zob. K. Pietrzykowski, *Wpływ wad oświadczenia woli nupturientów na ważność małżeństwa*, „Studia Prawnicze” 1980, nr 3, s. 132.

jej natomiast ani osoby trzecie, ani prokurator⁵³. Jeśli więc żaden z małżonków, którzy zawarli małżeństwo pozorne, nie zdecyduje się na wystąpienie o rozwód, małżeństwo będzie nadal formalnie istnieć i wywoływać skutki prawne, w tym – paradoksalnie – obowiązek wspólnego pożycia, który nie będzie mógł być realizowany.

Po drugie, różnica pomiędzy zakończeniem małżeństwa poprzez jego unieważnienie a orzeczeniem rozwodu, pomijając różne przesłanki, dotyczy także chwili, w której zaistniała przyczyna tego zakończenia. W przypadku rozwodu przyczyna rozkładu pożycia musi zaistnieć po zawarciu małżeństwa⁵⁴, nawet jeśli jej źródłem jest zdarzenie, które miało miejsce przed zawarciem małżeństwa⁵⁵. Natomiast w przypadku unieważnienia małżeństwa przyczyna występuje przed i w trakcie jego zawarcia. Stąd też znacznie bardziej logicznym rozwiązaniem byłoby stworzenie prawnej możliwości unieważnienia małżeństwa pozornego zamiast pozostawiać jako jedyną możliwość rozwiązanie go przez rozwód.

Po trzecie, unieważnienie małżeństwa ma skutek wsteczny (*ex tunc*), czyli po wydaniu i uprawomocnieniu się orzeczenia sądowego w tej materii małżeństwo jest uważane za niezawarte od samego początku. Natomiast w przypadku rozwodu orzeczenie skutkuje rozwiązaniem małżeństwa na przyszłość (*ex nunc*). Orzeczenie rozwodu w odniesieniu do małżeństwa pozornego oznacza więc, że w czasie między jego zawarciem a uprawomocnieniem się orzeczenia rozwodowego małżeństwo to istniało i wywierało wszelkie skutki prawne na gruncie prawa rodzinnego, a jedynie na gruncie prawa migracyjnego można było tych skutków odmówić. Taka konstrukcja wydaje się wyjątkowo niespójna.

Nie bez znaczenia jest także argument dotyczący tego, że trwania „martwych” małżeństw jest społecznie niepożądane⁵⁶. W sytuacji gdy małżeństwo faktycznie nie istnieje i nie ma szans na jego dalsze funkcjonowanie, jego byt prawny powinien zostać zakończony, aby nie wywoływało ono dalszych skutków prawnych w sferze praw osobistych i majątkowych osób, które je zawarły.

Poza rozszerzeniem przez ustawodawcę katalogu wad oświadczeń woli w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym o pozorność, co umożliwiłoby unieważnienie małżeństwa w drodze postępowania sądowego, można rozważyć również inne rozwiązanie. Zawarcie małżeństwa w Polsce jest warunkowane łącznym spełnieniem

⁵³ B. Wartenberg-Kempka [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX 2023, art. 56.

⁵⁴ Zob. orzeczenie SN z 11 marca 1948 r., C III 107/48, LEX nr 3223255.

⁵⁵ G. Jędrejek [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, 2013, art. 56, s. 386.

⁵⁶ Zob. wyrok SN z 27 czerwca 2002 r., IV CKN 1192/00, LEX nr 56052. Wyrok dotyczył co prawda braku skuteczności odmowy zgody na rozwód małżonka niewinnego rozkładu pożycia, jednak ogólne tezy dotyczące istnienia „martwych” małżeństw można odnieść *per analogiam* do małżeństw pozornych.

trzech przesłanek: 1) odmiennością płci nupturientów, 2) złożeniem przez nupturientów oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński, 3) przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego przy jednoczesnej obecności nupturientów. Przesłanki te są wystarczające, a zarazem konieczne do zawarcia małżeństwa⁵⁷. Jeżeli zawarcie małżeństwa nastąpiło z naruszeniem tych przesłanek, to wówczas małżeństwo takie należy uznać za nieistniejące (łac. *matrimonium non existens*)⁵⁸.

W tym kontekście można się zastanawiać, czy złożenie oświadczenia o zawarciu związku małżeńskiego bez rzeczywistej woli wywołania skutków prawnych, jakie z zawarciem małżeństwa się łączą, można traktować jako brak oświadczenia woli w ogóle, co prowadziłoby do przyjęcia konstrukcji małżeństwa nieistniejącego. Zawarcie małżeństwa jest bowiem szczególną czynnością prawną – musi nastąpić w szczególnej formie, a także wywołuje określone skutki prawne, które w większości nie mogą być modyfikowane przez nupturientów⁵⁹. Co więcej, ustawodawca ogranicza możliwość zawierania małżeństw „pod wpływem chwili”, jako że art. 4 k.r.o. stanowi, że małżeństwo nie może być zawarte przed upływem miesiąca od dnia, w którym osoby zamierzające zawrzeć małżeństwo złożyły kierownikowi USC zapewnienie, że nie wiedzą o istnieniu okoliczności wyłączających zawarcie tego małżeństwa. Okres ten stanowi *tempus deliberandi*, daje bowiem stronom możliwość przemyślenia swojej decyzji. Zawarcie małżeństwa przed upływem tego okresu nie ma co prawda wpływu na jego ważność, jednak wprowadzenie takiego przepisu porządkowego jednoznacznie świadczy o tym, że idealna sytuacja występuje wtedy, gdy nupturienti składają oświadczenia o zawarciu małżeństwa z pełną świadomością ich konsekwencji i z zamiarem ich wywołania. Ustawodawca dopuszcza co prawda wady oświadczeń woli w tym zakresie (art. 15¹ k.r.o.), które mogą skutkować unieważnieniem małżeństwa. Brak zawarcia w tym przepisie pozorności jako jednej z wad oświadczeń woli może uzasadniać interpretację, że nieistnienie zamiaru stworzenia rzeczywistego związku małżeńskiego podczas składania oświadczenia o zawarciu małżeństwa oznacza tak naprawdę niezłożenie tego oświadczenia w ogóle. Wówczas można by argumentować, że nie doszło do zawarcia związku małżeńskiego, a małżeństwo pozorne jest w istocie

⁵⁷ Wyrok SN z 12 czerwca 2019 r., II CSK 270/18, LEX nr 2681307.

⁵⁸ J. Gajda, *Zawarcie małżeństwa* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, T. Smoczyński (red.), Warszawa 2014, s. 144.

⁵⁹ Jedynymi kwestiami, w których ustawodawca oddał możliwość decydowania o skutkach zawartego małżeństwa samym małżonkom, są przepisy pozwalające im na wybór brzmienia ich przyszłego nazwiska oraz rodzaju małżeńskiego ustroju majątkowego, jaki będzie między nimi istniał po zawarciu małżeństwa. Zob. K. Piasecki, *Prawo małżeńskie*, Warszawa 2011, s. 85.

małżeństwem nieistniejącym, które nie wywołuje żadnych skutków prawnych nie tylko na gruncie prawa rodzinnego, ale także tych przewidzianych w prawie migracyjnym, polegających na ułatwionym wjeździe i pobycie na terytorium Polski.

V. Rozwiązania przyjęte w wybranych systemach prawnych państw europejskich

W niniejszym rozdziale nie jest podejmowana próba kompleksowego omówienia wszystkich rozwiązań prawnych funkcjonujących w państwach europejskich w zakresie przeciwdziałania zawieraniu małżeństw pozornych⁶⁰, lecz przedstawiono modelowe ujęcia wybrane z kilku systemów prawnych, które ilustrują zróżnicowane podejście do problematyki małżeństw pozornych. Wybrane przykłady – obejmujące Niemcy, Francję, Włochy, Hiszpanię oraz Wielką Brytanię – obrazują możliwe strategie legislacyjne i instytucjonalne, oscylujące pomiędzy podejściem penalnym a administracyjnym.

Prawo niemieckie przewiduje obowiązek odmowy udziału przez urzędnika stanu cywilnego w czynności zawarcia małżeństwa, jeżeli z okoliczności jednoznacznie wynika, że związek ten podlegałby unieważnieniu⁶¹. W praktyce regulacja ta pełni przede wszystkim funkcję prewencyjną wobec małżeństw pozornych, zawieranych z góry w porozumieniu stron, które nie zamierzają realizować obowiązków wynikających z instytucji małżeństwa zgodnie z prawem. W przypadku gdy takie małżeństwo zostało jednak zawarte, brak rzeczywistego zamiaru stworzenia wspólnoty małżeńskiej może stanowić przesłankę unieważnienia go. Uprawnienie do wystąpienia z żądaniem unieważnienia przysługuje organom publicznym, chyba że cudzoziemiec – będący jednym z małżonków – opuścił terytorium Niemiec lub został z niego wydalony; wówczas inicjatywa procesowa przysługuje wyłącznie drugiemu z małżonków, tj. obywatelowi niemieckiemu⁶². W niemieckim prawie migracyjnym małżeństwa zawierane wyłącznie w celu uzyskania praw związanych z wjazdem i pobytem na terytorium Niemiec traktowane są jako nadużycie prawa, jednak samo zawarcie takiego związku nie jest penalizowane. Kluczowym instrumentem

⁶⁰ Takie zestawienia dostępne są w opracowaniach przygotowanych m.in. przez Międzynarodową Komisję Stanu Cywilnego (Commission internationale de l'État Civil – CIEC) oraz agencję Eurojust (w szczególności *Report on national legislation and Eurojust casework analysis on sham marriages*, 2024), które dostarczają szerokiego przeglądu rozwiązań normatywnych oraz praktyk administracyjnych w tym zakresie.

⁶¹ P. Sobański, „*Tylko fikcyjne*” – to dlaczego wciąż ważne? *Małżeństwo pozorne na tle regulacji obowiązujących w Polsce, Niemczech i Austrii*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2017, nr 3, s. 96.

⁶² *Ibidem*, s. 100–101.

kontroli jest § 27 (1a) pkt 1 ustawy o pobycie cudzoziemców⁶³, który umożliwia odmowę zezwolenia na pobyt, gdy związek małżeński został zawarty bez rzeczywistego zamiaru prowadzenia wspólnego życia, a jedynie w celu umożliwienia danej osobie wjazdu na terytorium Niemiec i pobytu w tym kraju. W doktrynie niemieckiej podkreśla się, że organy imigracyjne dysponują szerokim zakresem środków dowodowych, w tym przesłuchaniami małżonków, wywiadami środowiskowymi oraz analizą codziennych interakcji między małżonkami. Mimo braku bezpośredniego przepisu karnego penalizującego zawieranie małżeństw pozornych, w określonych przypadkach możliwe jest zakwalifikowanie czynu jako pomocnictwa do nielegalnego pobytu. Zgodnie z § 95 (2) pkt 2 ustawy o pobycie cudzoziemców konsekwencje karne mogą dotyczyć nie tylko cudzoziemca zawierającego małżeństwo pozorne, ale też osób trzecich, ułatwiających zawarcie takiego małżeństwa. Kara wynosi do trzech lat pozbawienia wolności lub nakładana jest grzywna. Ponadto cudzoziemiec przebywający w Niemczech zostanie skazany na karę pozbawienia wolności bez zawieszenia za przyjęcie sumy pieniędzy w celu zawarcia fikcyjnego małżeństwa, zazwyczaj traci też pozwolenie na pobyt. W większości przypadków zezwolenia na pobyt nie są przedłużane, jeśli cudzoziemiec był podejrzany o zawarcie fikcyjnego małżeństwa, nawet jeśli nie było wystarczających dowodów, aby pociągnąć go za to do odpowiedzialności. Może to skutkować późniejszą deportacją⁶⁴.

Francuski system prawny przyjmuje zdecydowanie bardziej represyjny charakter w odniesieniu do tzw. *mariages blancs*. Zgodnie z art. L623-1 francuskiego Kodeksu wjazdu i pobytu cudzoziemców oraz prawa azyłowego (CESEDA⁶⁵), zawarcie małżeństwa wyłącznie w celu uzyskania tytułu pobytowego podlega sankcji do 5 lat pozbawienia wolności i grzywnie w wysokości do 15 000 euro, zaś w przypadku popełnienia przestępstwa przez zorganizowaną grupę przestępczą – nawet do 10 lat i 750 000 euro. Przepisy te, obok klasycznych procedur administracyjnych umożliwiających unieważnienie skutków pobytowych takiego małżeństwa, stanowią jedno z najbardziej surowych rozwiązań w Europie. Jak wskazują analizy European Migration Network, model francuski stanowi hybrydę środków administracyjnych i penalnych, a jego skuteczność opiera się na proaktywnych działaniach

⁶³ Ustawa z 30 lipca 2004 r. o pobycie, zatrudnieniu i integracji cudzoziemców na terytorium federalnym (Aufenthaltsgesetz – Gesetz über den Aufenthalt, die Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet) BGBl. I, s. 1950, 2010, ze zm.

⁶⁴ A. Müller, *Misuse of the Right to Family Reunification. Marriages of convenience and false declarations of parenthood*, Focussed Study of the German National Contact Point for the European Migration Network (EMN), Federal Office for Migration and Refugees 2012, s. 14.

⁶⁵ Kodeks wjazdu i pobytu cudzoziemców oraz prawa azyłowego (Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile – CESEDA), ogłoszony w Journal officiel de la République française z 25 listopada 2004 r., s. 20394, ze zm.

organów rejestrujących związki małżeńskie⁶⁶. Również w prawie rodzinnym istnieje regulacja mająca na celu zapobieganie zawieraniu małżeństw pozornych: w sytuacji gdy urzędnik stanu cywilnego zauważy istotne okoliczności wskazujące na to, że zawierane przed nim małżeństwo byłoby nieważne z powodu jego pozorności, jest on zobowiązany zawiadomić Prokuratora Republiki, który podejmuje decyzję o zezwoleniu na zawarcie małżeństwa lub sprzeciwia się jego zawarciu⁶⁷.

We Włoszech, mimo braku przepisów bezpośrednio penalizujących fikcyjne małżeństwo, skutki takiego związku mogą zostać zakwestionowane na podstawie przepisów ogólnych. W szczególności art. 483 włoskiego kodeksu karnego⁶⁸ przewiduje odpowiedzialność za składanie fałszywych oświadczeń wobec urzędników państwowych, co znajduje zastosowanie w przypadku związków zawieranych wyłącznie dla uzyskania dokumentów pobytowych. W praktyce weryfikacja autentyczności małżeństwa następuje na etapie postępowania przed właściwymi prefekturami i komendami policji (*questura*).

System hiszpański formalnie nie przewiduje odrębnego typu przestępstwa obejmującego *matrimonios de conveniencia*. Wykorzystuje jednak szeroko rozumiane przepisy o oszustwie wobec organów administracji publicznej do przeciwdziałania tego typu praktykom. Organy administracyjne, w szczególności prokuratura i służby imigracyjne, skupiają się na wykrywaniu związków małżeńskich zawieranych za wynagrodzeniem. W przypadku stwierdzenia pozorności małżeństwo zachowuje swoją ważność w prawie cywilnym, jednak skutki migracyjne (np. uzyskanie prawa pobytu) są kwestionowane i uchylane. Jak wskazano w sprawozdaniu Eurojust, Hiszpania jest jednym z państw najczęściej raportujących proceder fikcyjnych związków w kontekście przestępczości zorganizowanej⁶⁹.

Odrębne podejście reprezentuje Wielka Brytania, w której problematyka fikcyjnych małżeństw stanowi przedmiot ścisłej regulacji zarówno na gruncie prawa karnego, jak i administracyjnego. W ustawie o imigracji i azylu⁷⁰ zawarto przepis (section 24), który zobowiązuje rejestratorów do raportowania Home Office podejrzeń dotyczących tzw. *sham marriages*. Dodatkowo polityka migracyjna wprowadza okresy próbne (tzw. *probationary periods*), w czasie których weryfikowane są relacje małżonków przed przyznaniem prawa stałego pobytu. Prawo brytyjskie przewiduje również odpowiedzialność karną za uzyskanie lub próbę uzyskania prawa pobytu

⁶⁶ *Report on...*

⁶⁷ M. Pyziak-Szafnicka, *Europeizacja środków...*, s. 623–625.

⁶⁸ Kodeks karny (Codice penale), przyjęty dekretem królewskim z 19 października 1930 r., nr 1398, opublikowany w *Gazzetta Ufficiale* nr 251 z 26 października 1930 r., ze zm.

⁶⁹ *Report on...*

⁷⁰ Immigration and Asylum Act 1999, UK Public General Acts, 1999 c. 33, dostępny na stronie internetowej <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/33/contents>.

w Wielkiej Brytanii na podstawie fałszywych informacji lub dokumentów, w tym zawarcie fikcyjnego małżeństwa w celu obejścia przepisów imigracyjnych. Grozi za to kara do 2 lat pozbawienia wolności, grzywna, a także deportacja w przypadku cudzoziemców. Zawarcie *sham marriage* z osobą nieuprawnioną do pobytu w tym kraju może być także uznane za zмовę (*conspiracy*) w celu obejścia przepisów imigracyjnych, co zagrożone jest karą do 14 lat pozbawienia wolności.

W analizowanych państwach zauważyć można wspólny cel: przeciwdziałanie instrumentalnemu wykorzystywaniu instytucji małżeństwa do celów migracyjnych. Różnice ujawniają się jednak w zakresie stosowanych narzędzi: od surowych środków penalnych (Francja, Wielka Brytania), przez podejście hybrydowe (Hiszpania, Niemcy), po dominację środków administracyjnych (Włochy).

Zakończenie

Zawieranie małżeństw pozornych jest złożonym problemem, który wymaga spojrzenia z wielu perspektyw – zarówno prawa krajowego, jak i unijnego, a także standardów ochrony praw człowieka wynikających z systemu Rady Europy. Utrwalona praktyka zawierania związków małżeńskich w sposób instrumentalny, wyłącznie w celu obejścia przepisów imigracyjnych, stanowi poważne wyzwanie zarówno dla organów państw członkowskich, jak i dla unijnych mechanizmów gwarantujących prawo do swobodnego przemieszczania się i poszanowania życia rodzinnego.

Analiza prawa i praktyki polskiej w zestawieniu ze standardami unijnymi i europejskimi wskazuje na istotne deficyty. Podczas gdy prawo UE i orzecznictwo TSUE kładą nacisk na proporcjonalność, indywidualną ocenę i zakaz automatyzmu przy weryfikacji małżeństw, a standardy Rady Europy (zwłaszcza orzecznictwo ETPC) podkreślają konieczność poszanowania prawa do życia rodzinnego i prawa do zawarcia małżeństwa, polskie regulacje koncentrują się przede wszystkim na perspektywie administracyjnej i migracyjnej. Brakuje w nich mechanizmów gwarantujących pełną równowagę pomiędzy ochroną systemu migracyjnego a ochroną praw jednostki. W szczególności brak możliwości unieważnienia małżeństwa pozornego na gruncie prawa rodzinnego powoduje niespójność z rozwiązaniami przyjętymi w wielu państwach europejskich oraz rodzi ryzyko naruszenia standardów konwencyjnych i unijnych.

W świetle powyższego konieczne wydaje się wprowadzenie do polskiego porządku prawnego nowego rozwiązania, którego celem byłoby doprecyzowanie relacji między oceną autentyczności związku małżeńskiego na gruncie prawa administracyjnego a jego skutkami cywilnoprawnymi. Obecnie brak odpowiedniego powiązania tych dwóch porządków może prowadzić do sytuacji, w których organ

administracyjny kwestionuje rzeczywisty charakter małżeństwa, jednak mimo to pozostaje ono ważne w świetle prawa cywilnego. Tego rodzaju niespójność osłabia efektywność przeciwdziałania małżeństwom pozornym, a jednocześnie może prowadzić do naruszenia podstawowych praw jednostki.

Streszczenie

Artykuł analizuje problematykę małżeństw pozornych w perspektywie polskiego prawa rodzinnego i migracyjnego, zestawionej ze standardami ochrony praw człowieka wypracowanymi w ramach Rady Europy oraz regulacjami i orzecznictwem Unii Europejskiej. Omawia podstawy terminologiczne, dorobek orzeczniczy ETPCz i TSUE, a także rozwiązania przyjęte w wybranych państwach europejskich. Wskazuje na niespójności w polskim systemie prawnym – zwłaszcza brak możliwości unieważnienia małżeństwa pozornego – oraz formułuje postulaty *de lege ferenda* w celu dostosowania prawa polskiego do standardów europejskich i unijnych.

Słowa kluczowe: małżeństwo pozorne, małżeństwo fikcyjne, prawo rodzinne, prawo migracyjne, prawo Unii Europejskiej, Rada Europy, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Trybunał Sprawiedliwości UE

Sham Marriages in Polish Family and Migration Law in the Light of European and EU Standards

Abstract

The article examines the phenomenon of sham marriages within the framework of Polish family and migration law, assessed against the standards of human rights protection developed by the Council of Europe and the regulations and case law of the European Union. It discusses terminological issues, the jurisprudence of the ECtHR and the CJEU, as well as solutions adopted in selected European countries. It highlights inconsistencies in the Polish legal system – particularly the lack of a mechanism for annulment of sham marriages – and proposes *de lege ferenda* reforms aimed at aligning Polish law with European and EU standards.

Key words: sham marriage, fictitious marriage, family law, migration law, European Union law, Council of Europe, European Court of Human Rights, Court of Justice of the European Union